

ПРОБЛЕМИ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ

Домбровський С.Ф.,

*доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін Хмельницького інституту
регіонального управління та права,
заслужений юрист України*

ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОВОЇ ОСВІТИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Питання правової освіти та правового виховання населення завжди перебували у центрі уваги науковців та практиків, особливо у період радянської держави. Після проголошення незалежності в Україні проблемам правової освіти, на жаль, не приділялась належна увага, що зумовило невисокий рівень правової культури українського суспільства, особливо у сільській місцевості, поширеного явища набув правовий нігілізм. Ці проблеми набули загрозливого розмаху, що зумовило прийняття низки нормативно-правових актів, які своїм основним завданням мають покращення ситуації із рівнем правової культури населення, зокрема сільського. Ця проблематика, на наш погляд, є надзвичайно актуальнюю і, зважаючи на це, неодноразово піднімалась в постановах Верховної Ради України, указах Президента України.

Так, наприклад, з метою належного рівня поінформованості селян та інших груп населення щодо аграрної та земельної реформ, забезпечення зростання сільськогосподарського виробництва, створення сприятливих умов для подальшого розвитку аграрного сектора економіки Президент України своїм Указом “Про додаткові заходи щодо вирішення соціальних проблем на селі та подальшого розвитку аграрного сектору економіки” від 21 лютого 2002 року № 70¹ зобов’язав обласні державні адміністрації вживати заходів щодо розвитку у сільській місцевості організацій, що надаватимуть правові, консультативні та інформаційні послуги виробникам сільськогосподарської продукції.

Питання організації правового навчання містяться також і в Основних напрямах земельної реформи на 2001-2005 роки². В них передбачено доведення до сільського населення важливої інформації про сутність, обсяги та інші характеристики ринку землі, права та обов’язки громадян і юридичних осіб у цій сфері, процедури захисту прав на землю, а також активне інформування населення про діяльність органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель.

¹ Про додаткові заходи щодо вирішення соціальних проблем на селі та дальнього розвитку аграрного сектора економіки: Указ Президента України від 21 лютого 2002 року № 70 // Офіційний вісник України. – 2002. - № 9. - Ст. 396.

² Про Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001 - 2005 роки, схвалені указом Президента України від 30 травня 2001 року // Офіційний вісник України. – 2001. - № 22. – Ст. 986.

Ці питання відображені також у Законі України “Про інформацію”³, Загальному положенні про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації, Указі Президента України від 11 грудня 2001 року № 1207 “Про деякі заходи щодо зміцнення юридичних служб державних органів”⁴, постанові Кабінету Міністрів України „Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади”⁵ та в інших актах законодавства.

Однак сучасний стан законодавства та правозастосовчої практики не відповідає вимогам часу і потребує удосконалення юридичного обслуговування сільського населення, активізації роботи щодо пропаганди нового законодавства і виховання громадян у дусі поваги до закону, необхідності визначення напрямків удосконалення методів діяльності щодо підвищення рівня правової культури сільського населення, оптимізації форм здійснення.

Зайвим підтвердженням цього виступає хід та результати парламентських слухань уряду України з питань аграрної, земельної політики на сесії Верховної Ради України 15 січня 2003 року, які свідчать про те, що серед усіх соціальних груп населення в цілому по Україні, в тому числі й по Хмельниччині, ідею приватизації землі найменшою мірою підтримують працівники сільськогосподарських підприємств. Це саме ті люди, які мають право на отримання земельних та майнових пайів і для яких на сьогодні земля є основним засобом для матеріального існування. Отже, виникає думка, що селяни в переважній більшості не відчувають безпосередньої вигоди від отримання майнових і земельних пайів⁶. Це спонукає до розробки найбільш оптимальних та доцільних механізмів підвищення рівня правової поінформованості сільського населення.

Серед активних учасників процесу правової освіти як важливої складової формування правової культури особливу увагу повинні відігравати сільські, селищні ради, місцеві державні адміністрації, органи управління сільським господарством та землеустроєм. Не повинна залишатися остоною правозастосовча діяльність судів, адвокатури, нотаріату, юридичних служб підприємств, установ, організацій.

Важливим і перспективним аспектом формування належного рівня правової культури та правового середовища є підготовка юридичних кадрів для села, а також підвищення рівня правових знань службових осіб органів державної влади на місцях, органів місцевого самоврядування, суб’єктів господарювання в аграрному секторі.

Аналіз показує, що юридична освіта в Хмельницькій області поставлена на належному рівні. В Подільському регіоні функціонує 8 навчальних юридичних закладів, юридичних факультетів та кафедр права. У Хмельницькому інституті регіонального управління та права особлива увага приділяється підготовці обдарованої сільської молоді за рахунок коштів обласного бюджету. Зокрема, в інституті, крім відділення підготовки спеціалістів на заочному факультеті проводиться перепідготовка кадрів шляхом здобуття другої вищої (юридичної освіти) особами, котрі обіймають посади, що потребує правових знань. Правову освіту здобувають

³ Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - № 48. – Ст. 650.

⁴ Про деякі заходи щодо зміцнення юридичних служб державних органів: Указ Президента України від 11 грудня 2001 року № 1207 // Офіційний вісник України. – 2001. - № 50. – Ст. 2231.

⁵ Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади: постанова Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2001 року № 1693 // Офіційний вісник України. – 2001. - № 51. – Ст. 2298.

⁶ Про рекомендації парламентських слухань про хід реформування та заходи щодо поліпшення ситуації на селі: постанова Верховної Ради України від 6 лютого 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 16. – Ст. 134.

практичні працівники органів державних органів та місцевого самоврядування. У підвищенні кваліфікації відповідальних працівників місцевих рад важливу роль відіграє Центр підвищення кваліфікації державних службовців, одним із засновників якого виступає інститут.

Інститут звертає значну увагу на правове виховання як складової національної системи виховання учнівської і студентської молоді. Наслідком громадянського виховання є розвинута правосвідомість, тобто усвідомлення своїх прав, обов'язків та повага до закону.

Тому вважаємо, що одним із важливих завдань є підготовка вчителів до викладення курсу “Основи правознавства” не лише у 9 класі. Бажано, щоб цей курс також викладався і у випускному класі (11-12). Необхідні для цього нові методичні підходи до викладення правознавчих дисциплін, особливо для вчителів сільських шкіл області, які читають цю дисципліну. Цю проблему на Поділлі в певній мірі вирішує Кам'янець-Подільський державний університет, однак цей процес вимагає розробки спільних заходів із зачлененням Міністерства освіти і науки України. Також необхідна належна організація навчально-виховного процесу, яка залежить від стану та наявності навчально-матеріальної бази сільських шкіл.

Ми не повинні забувати, що рівень цивілізованості українського суспільства визначається і тим, наскільки його члени знають свої права, усвідомлюють свої обов'язки та поважають права інших громадян. Тому повага до закону та правосвідомість повинні виховуватись з раннього віку. Вважаємо, що правова освіта повинна бути обов'язковою в усіх дошкільних виховних, середніх загальноосвітніх, професійно-виховних, вищих навчальних закладах та інститутах післядипломної освіти. Правова освіта повинна носити постійний, системний характер, наступна форма повинна бути органічним продовженням попередньої.

На нашу думку, необхідно в подальшому підтримати практику проведення юридичного всеобучу на селі. Для цього бажано переглянути зміст навчальних планів і програм масового виробничого, юридичного і економічного навчання керівників та спеціалістів, кадрів масових професій в агроформуваннях різних форм власності і господарювання.

Органічним поєднанням навчального процесу в інституті та пропагування правових знань є правові клініки, тобто зачленення студентів до діяльності щодо роз'яснення положень чинного законодавства, допомоги населенню у реалізації та здійсненні їх прав. Правова допомога в інституті здійснюється Громадською приймальною (правовою клінікою). Студенти разом із досвідченими викладачами права, які, крім викладацької роботи, займаються також адвокатською діяльністю, виїжджають в села та районні центри. В сільських і селищних радах, школах, на підприємствах, в установах, організаціях вони проводять прийом громадян з різних правових питань, надають сільським жителям юридичні консультації, проводять бесіди, читають лекції з юридичних питань, готують відповідні документи правового характеру у державні, судові, прокурорські та інші органи з різних галузей права.

Завдяки такій організації юридичної практики та позаудиторної діяльності студенти юридичного факультету інституту вчаться краще передбачати, які правові проблеми можуть виникнути під час слухань відповідних справ у місцевих і господарських судах, і набувають більшої впевненості у правильному вирішенні спірних правових питань і, звичайно, сприяють формуванню належного рівня правової обізнаності селян.

Діяльність Громадської приймальної (правової клініки) свідчить також про наявність певних проблем із правової поінформованістю населення. Так, наприклад, лише з 10 по 14 лютого 2003 року громадською юридичною приймальною прийнято 132 громадянина в десяти населених пунктах Білогірського, Ізяславського, Хмельницького, Теофіпольського районів. Селянам було надано правову безкоштовну допомогу з різних юридичних питань (всього – 281 консультація). В тому числі: з аграрного і земельного права – 35 %, права соціального захисту – 22 %, з соціального

страхування – 26 %, з інших питань – 17 %. Крім того, селянам надано юридичну допомогу у складанні правових процесуальних документів; в тому числі підготовлені скарги на дії органів державної влади та місцевого самоврядування, позовні заяви та інші правові документи. Ці факти яскраво свідчать про якісну характеристику проблем, які недостатньо вирішуються на місцях.

Важливу роль у становленні майбутнього спеціаліста-правознавця у інституті відіграють: бесіди з громадянами і їх юридичне консультування, з'ясування фактичних обставин конкретних справ, пошук і аналіз правової бази, усне і письмове спілкування як під час розмови з громадянином, так і під час розгляду справи в судах. Це сприяє підвищенню власної юридичної професійної кваліфікації студента.

Окрему увагу слід зосередити на діяльності юристиконсультів (юридичних служб) по організації підвищення юридичних знань і правового виховання працівників суб'єкта господарювання в АПК. Слід звернути увагу на таке. Робота по організації підвищення рівня юридичних знань і правового виховання працівників безпосередньо пов'язана із здійсненням забезпечення не лише законності, а й сприянням забезпечення збереження власності, використанням засобів для покращання економічно-фінансових показників суб'єкта господарювання. Ця робота включає в себе здійснення таких функцій:

- організація і проведення силами юридичної служби (а також із залученням працівників суду, прокуратури, викладачів права, спеціалістів податкової служби, обласного відділення Фонду державного майна України тощо) правового навчання керівників і спеціалістів підприємств та інших суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки;
- організація і проведення правового навчання працівників, які виконують обов'язки по розпорядженню матеріальними цінностями і збереженню їх, відвантаженню та прийманню продукції, а також по оформленню відповідних документів, які мають юридичне значення (акти по прийманню, визначеню кількості та якості продукції тощо);
- організація і проведення правового навчання членів ревізійних комісій, комісій по трудових спорах, профкомів тощо;
- організація та проведення лекцій, бесід, конференцій, зустрічей з правових питань.

Юридична служба може застосовувати інші способи підвищення рівня правових знань і правового виховання працівників та інших громадян. Отже, систематична планомірна робота з підвищення правових знань керівників та відповідних спеціалістів є необхідною умовою піднесення рівня всієї правової роботи в суб'єкті господарювання.

Однією із основних форм цієї роботи є організація нарад і семінарів інструктивного характеру і лекцій з правових питань. При цьому, як показує багаторічний досвід організації правової роботи в районах, в області та державі в цілому такі семінари і наради доцільно проводити із спеціальних питань господарської, фінансової діяльності суб'єктів господарювання та організацій і господарств різних форм власності. В останні роки на курсах підвищення кваліфікації державних службовців практикується проведення п'ятиденних семінарів з різних галузей права та законодавства з керівниками, юристиконсультами, головними бухгалтерами, працівниками контрольно-ревізійних служб та з іншими працівниками такої важливої галузі, як сільське господарство.

Практика підтверджує про доцільність проведення занять із спеціалістами різних спеціальностей з правових питань. В усіх районах Хмельницької області приділяється увага пропаганді правових знань. В кожному районі діє методична рада з правової пропаганди та інформатики, яка працює по затвердженому плану, що включає в себе лекції з різних галузей права.

Особливо виправдовує себе в сільському господарстві практика проведення семінарів з правових питань до початку проведення основних сільгоспробіт та перед проведенням договірної кампанії по укладенню різних господарських договорів.

Завдання, які стоять перед працівниками юридичної служби з правою пропаганди, вимагають не лише правової обізнаності, а й комплексного підходу, при якому повинні враховуватись багато факторів і конкретні умови суб'єкта господарювання, період року, стан законності на кожному підприємстві, господарстві, установі.

На жаль, недооцінюється і, відповідно, не приділяється належна увага підвищенню ролі засобів масової інформації у формуванні правової культури населення, а особливо сільського. Так, у Хмельницькій області лише телерадіокомпанія “Поділля-Центр” час від часу висвітлює питання про права та обов’язки селян щодо отримання земельних та майнових пай. Це спонукає стверджувати про певну інформаційну ізоляцію села.

Незважаючи на те, що в Основних напрямах земельної реформи в Україні та інших нормативно-правових документах передбачається, що засоби масової інформації повинні відігравати провідну роль в донесенні до сільського населення правової та іншої інформації, на практиці це здійснюється недостатньо. Причому друковані засоби масової інформації майже не розповсюджуються в селах окремих районів через складність і дорожнечу транспортування. Негативний вплив соціально-економічної кризи призвів до зубожіння більшості сільських жителів, які сьогодні не мають змоги передплачувати газети, журнали. Нерідко селяни не відновлюють навіть радіоточки дротового мовлення через нестачу грошей.

Серед видань національного рівня лідерами сільських жителів є газети “Урядовий кур’єр”, “Голос України”, “Сільські вісті”, “Порадниця”, які розміщують матеріали з вищезгаданих та інших правових питань. Хоча доволі високим рівнем довіри з боку сільських читачів користуються місцеві районні газети, в яких, зокрема, вміщуються статті про аграрну та земельну реформу, даються юридичні консультації та роз’яснення аграрного, земельного, господарського, сімейного, трудового, цивільного, кримінального та іншого законодавства.

Слід звернути увагу на те, що розповсюдження в сільській місцевості національного телебачення також не є достатнім. Як свідчить аналіз, аудиторія УТ-1 складає біля половини опитаних сільських жителів. Треба визнати, що лише на УТ-1 виходили і виходять передачі, які намагаються висвітлювати хід аграрної і земельної реформ на селі. Це “Сільський час”, “Перехрестя”, “Околиця”. На інших каналах ці питання, які розраховані на сільську аудиторію, з’являються рідко. Звертає на себе увагу інфраструктура телебачення, яка на сьогодні майже занепадає. Звукове мовлення на селі також організовано незадовільно. В деяких населених пунктах, особливо західних районів області, не діють радіотрансляційні вузли.

Таким чином, здійснення в подальшому належної організації правового виховання, правового навчання та юридичного обслуговування сільського населення і сільськогосподарських товариществ сприятиме покращенню юридичної грамотності селян та спеціалістів сільського господарства, недопущенню юридичних помилок, які пов’язані з діяльністю громадян та юридичних осіб в агропромисловому комплексі України. Вирішення цих питань позитивно вплине на своєчасний правовий захист селянства від несправедливих чи незаконних дій з боку державних і недержавних формувань та їх службових осіб. Отже, пропаганда поваги до праці на землі, відродження духовної і правової культури українського селянина, а також його економічно-майнова незалежність, може сприяти його подальшому духовному, культурному і правовому зростанню.

